

Jaromír Krško

K problematike skupinových antroponým

Prace Językoznawcze 6, 67-73

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jaromír Krško
Bańska Bystrzyca (Słowacja)

K problematike skupinových antroponým

On Problematics of Group Antroponyms

Z problematyki antroponimów skupionych

Autor omawia przezwiska skupione wokół jakiejś cechy motywacyjnej lub strukturalnej, tworzące swoiste pola semantyczne.

Problematiku prezývok si onomastici všímali od počiatku vzniku onomastiky ako vednej disciplíny. V rámci prezývok sa v slovenskej onomastiky venovala pozornosť aj prezývkam obcí, t.j. nie individuálnym pomenovaniam ľudí, ale pomenovaniam charakterizujúcim všetkých obyvateľov príslušnej obce.

Postupne sa ustalovala terminológia pre tento druh prezývky – *živé obyvateľské meno* (Krištof 1968), *prezývka obce* (Habovštiak 1968; Šlais 1968; Machek 1969; Šrámek 1977), *obyvateľská prezývka* (Uhlár 1993), *prezývka obyvateľov* (Uhlár 1995). Keďže ide o prezývku skupiny obyvateľov, na označenie tohto druhu prezývky budeme používať terminologicky najvystihujúcejší pojem – *skupinové antroponym*¹.

Otázky spojené so skupinovými antroponymami prekračujú hranice onomastiky, sú totiž problémom dialektologickým, folkloristickým, lingvistickým, sociolingvistickým, psycholingvistickým a onomastickým zároveň. Tieto viaceré pohľady vznikajú pri neustálom hľadaní odpovedí na otázky *ako, prečo, kedy vznikajú prezývky, kto ich dáva, komu ich dáva, aký účinok vyvolávajú v pozícii pomenovaných, pomenúvajúcich i nezainteresovaných, aký priestorový dosah majú skupinové antroponymá, existujú také skupinové antroponymá, ktoré sú známe v širšom okolí, ako je to s mikroštruktúrnymi vzťahmi* a podobne. Odpoveď na niektoré spomínané otázky sa pokúsime dať v rámci tohto príspevku.

¹ Pozri J. Svoboda a kol.: *Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky*. [W:] Zpravodaj Místopisné komise ČSAV. 1973, 14, s. 43.

Z priesečníka vyššie spomenutých vedných disciplín a interdisciplín vyplýva, že skupinové antroponymá sú výsledkom bežnej hovorovej komunikácie. Pokiaľ ide o prezývku vo všeobecnosti, môžeme vychádzať z definície, ktorá je uvedená v *Slovníku slovenského jazyka*: „prezývka – 1. trvalé, obyčajne posmešné pomenovanie, meno niekoho, dané podľa charakteristických povahových a telesných vlastností, používané popri bežnom mene; 2. nadávka, ktorú je bolestné a urážlivé počúvať“ (*Slovník slovenského jazyka*, III. diel, 1963, s. 529–530). Pri porovnaní skupinového antroponyma a prezývky jednotlivca, ktorú V. Patráš definuje zo sociolingvistického hľadiska ako „lexikálnu jednotku s výraznou motivačno-nominačnou, identifikačno-charakterizačnou a psychosociálno-komunikačnou úlohou“ (Patráš 1997, s. 98) nám vychádzajú základné rozdiely v tom, že oproti prezývke jednotlivca sú skupinové antroponymá sekundárnymi pomenovaniami všetkých príslušníkov obce, bez ohľadu na to, či jednotlivec je alebo nie je nositeľom vlastnosti zosobnenej v antroponyme a zároveň tento druh sekundárnych proprií je časovo prenosný (tak aj Cáková 1999, s. 15–16).

Príčinou vzniku skupinového antroponyma je expresívne, ironicky poukázať na odlišnú vlastnosť susednej obce, odlišné správanie ľudí vybočujúce zo všeobecne platných spoločenských konvencií², odlišnú reč, polohu obce a podobne. Tieto antroponymá sú zamerané buď na miesto obce (poloha, tvar) alebo na ľudí (ďalšie vlastnosti). Obsah vyslovený v prezývke má všeobecnú platnosť, vzťahujúcu sa na obec ako celok, rovnako ako na všetkých jej členov. Ak sa obsah vzťahuje na *miesto*, má generálnu platnosť (symbolika v erbe³, poloha obce), ktorá vychádza z reálnej motivácie. Ak sa obsah vzťahuje na *ľudí*, má generalizujúcu platnosť, ktorá je pseudoreálna, pretože zovšeobecňuje charakterizačné vlastnosti na všetkých ľuďoch bez výnimky (Lopašov – *Mrkvári*, Holíč – *Cibulári*, pretože pestovali mrkvu a cibuľu, ale nepestovali ju všetci, Muránska Zdychava – *Gogolári*, pretože vo vode mali nedostatok jódu a preto mali často strumu, nemali ju však všetci). Pravdivosť, či nepravdivosť motivácie skupinového antroponyma nie je dôležitá, lebo „rozhodujúcim činiteľom je vedomé začlenenie jednotlivca do skupiny, využití přezdívek jako charakterizačního soudu o celé skupině lidí, kolektivu“ (Šrámek 1977, s. 31).

² R. Šrámek opisuje príhodu, ktorá sa stala motiváciou pre vznik prezývky obyvateľov obce Lažánky – *Veveráci* – počas pohrebného sprievodu v lese zbadali zvláštnu vevericu, sprievod nechcel stáť nebožtík na ceste a začali ju naháňať, pokiaľ ju nechytí. Potom pokračovali v sprievode ďalej (Šrámek 1977, s. 43).

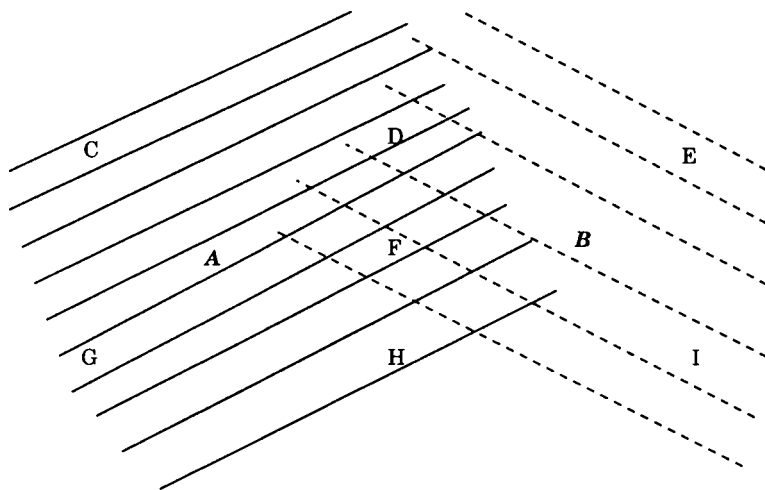
Gemerskú obec Mokrú Lúku prezývajú *Pudžingéri* podľa skutočnej príhody – po vojne prišiel rodine domov balíček z Ameriky od starej mamy. Obdarovaní si mysleli, že im poslali kakao a chceli si z prášku uvariť pudíng. Pudíng sa im nedarilo uvariť, pretože im nechcel zhustnúť. Po určitom čase našli medzi vecami zašitý list v kabáte, v ktorom bolo napísané, že stará mama zomrela v Amerike a jej popol poslali pozostalým aby ju pochovali v rodnej dedine...

Viaceré obce prezývajú *Psíčkari* (Valaská), *Haukári* (Muránska Dlhá Lúka), pretože jedli alebo jedia mäso zo psov.

³ Obec má v erbe lipu, ktorá však vyzerá ako metla, preto obyvateľov prezývajú *Metlári*.

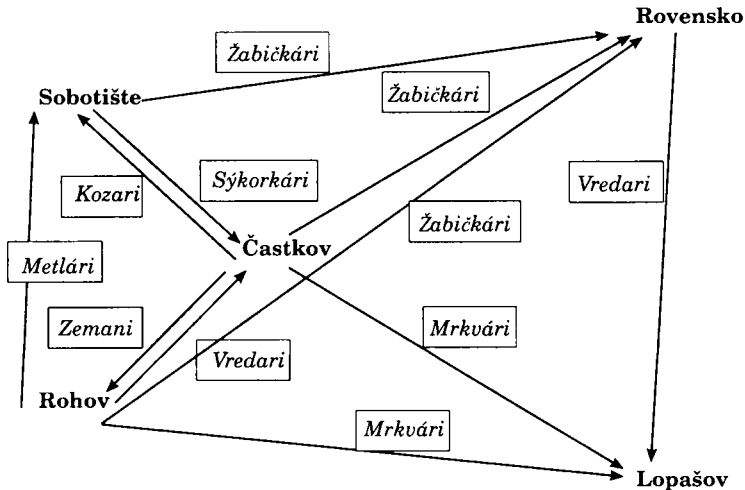
Rozdiel medzi úradným ojkonymom a skupinovým antroponymom vyplýva z toho, že ojkonymum môže existovať samostatne, jeho sémantická hodnota je často nízka a podlieha mnohým ľudovým etymológiám (sémantiku obce Chrabrany spájajú s chrabrosťou ľudí, nie s majiteľom Chrabrom), je prakticky neutrálne a jeho identifikačná a lokalizačná funkcia je silná, akčný rádius závisí od veľkosti a spoločenskej dôležitosti pomenovanej obce, naopak skupinové antroponymum sa vyznačuje vysokou dávkou expresivity, identifikačnú a lokalizačnú funkciu plní len čiastočne, akčný rádius je omnoho nižší (pozri nižšie), sémantická zložka je jasná, jeho existencia je však závislá na existencii ojkonyma (ak by ojkonymum zaniklo, logicky stráca svoju opodstatnenosť aj skupinové antroponymum, pretože by neexistoval objekt pomenovania).

Akčný rádius ojkonyma, ako sme už spomenuli, závisí od spoločenskej dôležitosti, či medializácie obce. Je však omnoho širší ako u skupinového antroponyma. Akčný rádius úzko súvisí s jednosmernosťou prezývky a sociometrickým vzťahom medzi obcami. Počas terénneho výskumu sme sa totiž väčšinou stretli s tým, že obyvatelia obce, v ktorej sme robili výskum vedeli prezývky susedných obcí, svoju prezývku nevedeli, alebo nechceli povedať. Čím vzdialenejšie obce mali pomenovať, tým ťažšie si spomínali na ich prezývky. Tento vzťah by sme mohli schematicky vyjadriť takto:

Akčný rádius skupinového antroponyma obce A aj B je obmedzený vzdialenosťou. V obciach I, E je neznáma prezývka obyvateľov obce A (podobne je to s prezývkou obce B v obciach C, G), ale obyvatelia obcí D, F, H ležia v strede vzdialeností obcí A, B, dochádza tu ku kríženiu akčných rádií jednotlivých skupinových antroponým, preto sú im známe obe prezývky obcí A, B.

Sociometrický vzťah skupinových antroponým jednotlivých obcí vyplýva z toho, že jednotlivé obce nemusia poznať a použiť rovnakú motiváciu pri vzniku prezývky. Napríklad niektoré záhorské obce majú dve a viac prezývok od rôznych susedných obcí. Zároveň tu platí, že stupeň expresivity skupinového antroponyma obce A (ak ho dala obec B) zodpovedá stupňu expresivity „vrátenej“ prezývky. Sociometrické vzťahy môžeme vyjadriť takouto schémou (upravená schéma S. Cákovej 1999, s. 26):

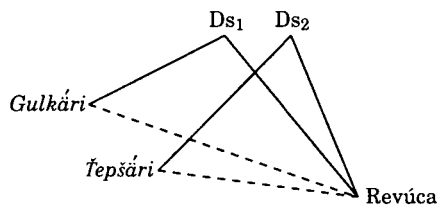

Skupinové antroponymá, ako propriá, vstupujú do onymického systému, vytvárajú rôzne onymické vzťahy – polyonymiu, homonymiu, polysémiu, antonymiu. „Vlastné mená v týchto mikroštruktúrnych vzťahoch vytvárajú čiastkové systémy – onymické polia, scény“ (Blanár 1996, s. 205). Vznik polyonymie a ďalších mikroštruktúrnych vzťahov je vyvolaný obmedzenosťou lexikálneho inventára i samotných motivačných zdrojov pre vznik skupinového antroponyma (zväčša ide o polohu obce, pestovanie charakteristickej plodiny, národnostné zloženie obyvateľov, jazykové odlišnosti nárečí a podobne). Výnimku tvoria rôzne humorné situácie (pozri poznámku č. 2).

Polyonymia alebo onymická synonymia, môže vzniknúť:

1. zmenou motivácie:

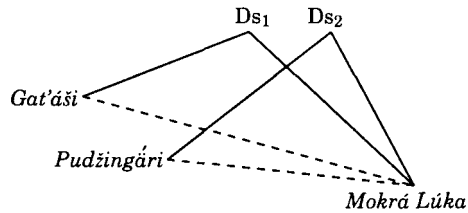
Ds_1 Ds_2

Ďepšári – v revúckych železiarskych mašiach boli friše, v ktorých sa vyrábali plechy (*Ďepše*) na pečenie jedál

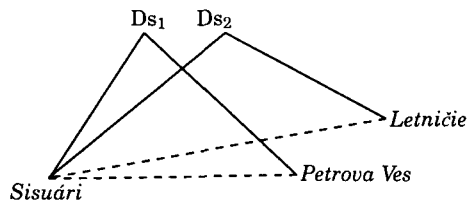
Gulkári – radi a často varili obľúbené gemerské jedlo – gemerské gul'ky

2. zmenou expresivity skupinového antroponyma (presnejšie zmenou expresivity motivácie – tak aj Šrámek 1977, s. 33)

Motiváciou pre skupinové antroponymum *Gat'áše* bolo, že obyvatelia nosili krátke nohavice (do dĺžky), preto mali aj prezývku *Punkaňi* (*punkan* – malé dieťa), teda, že nosili nohavice ako deti. Druhé skupinové antroponymum *Pudžingári* je veľmi expresívne, pretože príhoda, ktorá sa stala motiváciou bola niekoľkonásobným porušením spoločenského tabu (hoci len omylom – zjesť človeka, zjesť nebožtíka, nedopriať mŕtvemu pokoj po smrti). Formu tejto prezývky sme v Mokrej Lúke nezistili. Okolité dediny ju však jednoznačne potvrdili a zároveň potvrdili, že táto prezývka vyvoláva konflikty medzi Mokrolúčanmi a ďalšími obyvateľmi.

Ďalším mikroštruktúrnym vzťahom je jav, kedy jednému designátoru zodpovedajú dva denotáty. Tento jav môžeme označiť ako viacobjektovosť alebo polyreferenčnosť:

Obce *Letničie* a *Petrova Ves* sú od seba vzdialené len jeden kilometer. Obyvatelia oboch obcí chytali sysle a predávali syslie kožušiny (Cáková 1999, s. 20). Z komunikačného hľadiska tu však dochádza k absencii jednej zo základných funkcií propria – identifikovať objekt. Komunikačné napätie sa riešilo špecifikáciou skupinového antroponyma pomocou postponovaného zhodného atribútu – *Sisuári letničárski*, *Sisuári petroveskí*. Podobný jav sme zaznamenali aj v Gemeri – prezývka *Gogoláci* prislúcha Muránskej Zdychave

a Filieru. Obe obce sú však vzdialené od seba asi 20 kilometrov a ležia v rozdielnych dolinách. Polyreferenčnosť vyplýva z malého inventára antropolexém, ktoré vstupujú do procesu proprializácie.

Ako sme už spomenuli, pri skupinových antroponymách môže nastať polyonymia zmenou stupňa expresivity. Z komunikačného hľadiska expresivita môže byť vyjadrená lexikálne, ale môže ísť aj o kontextovú expresivitu. Expresivita skupinových antropónym môže byť vyjadrená lexikálnymi prostriedkami, ale predovšetkým je vytváraná expresivitou objektívneho javu, ktorý sa stáva zdrojom sémantickej motivácie. Tento jav (či už reálny, alebo pseudoreálny) musí byť dostatočne známy každému používateľovi prezývky.

Najmenšiu expresivitu predstavujú skupinové antroponymá, ktoré vyjadrujú polohu obce (*Dolinári* – Jablonica), charakteristickú plodinu, ktorú pestovali v obci (*Mrkvári* – Lopašov), čo v obci vyrábali (*Motikäre* – Jelšava, *Kvaškári* – Jelšava, *Ľepšári* – Revúca). Vyššiu mieru expresivity predstavujú tie skupinové antroponymá, ktoré boli odvodené od rôznych zvierat (*Žabári* – Betliar, Muránska Lehota, *Jastrabi* – Hrušovo, *Sovári* – Revúca, *Diváci* – Turčok), telesných a duševných porúch (*Brbloše* – Budikovany, *Gogoláci* – Muránska Zdychava), antroponymá, ktoré obsahujú expresívnu lexiku (*Galáši* – Mokrú Lúka, *Kekeni* – Ratková (kekena – kotrba, hlava), *Mrndáci* – Muránska Dlhá Lúka (mrndol – penis)). Najexpresívnejšie skupinové antroponymá sú tie, ktoré vznikli z veľmi komických situácií, prípadne tie, v ktorých bola výrazne porušená spoločenská norma správania (pozri poznámku č. 2) – (*Pudžingári* – Mokrú Lúka, *Psíčkari* – Valaská, *Veveráci* – Lažánky).

Odlíšna motivácia môže ovplyvniť aj mieru expresivity skupinového antroponyma – napr. *Cibulári* – Zohor, Holíč, mali motiváciu v charakteristickej plodine, ktorú pestovali. Prezývka *Cibulkári* pre obec Kameňany bola motivovaná komickou príhodou na trhu, keď sa na trhu pýtali nahluchlej babky z Kamenian: „Ská, ste, ťetka?“, „Cibulku“, „A šva predávaťe?“, „S Kameňán“. V tomto prípade je toto pomenovanie expresívnejšie, pretože explicitne charakterizuje Kameňancov ako nahluchlých ľudí.

Problematika skupinových antropónym je veľmi zaujímavou oblasťou onomastiky práve pre svoju mnohostrannosť a mnohorozmernosť. Sociolingvistický a psycholingvistický aspekt jej dáva možnosť analyzovať pohnútky, prečo a za akých okolností vznikajú prezývky susedných obcí. V budúcnosti by bolo vhodné venovať im viac pozornosti aj na Slovensku.

Literatura

- Blanár V.: *Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii)*. Bratislava. Veda, 1996. 250 s.
- Cáková S.: *Skupinové antroponymá obyvateľov Záhoria*. Diplomová práca, Katedra slovenského jazyka a literatúry Fakulty humanitných vied UMB v Banskej Bystrici. Banská Bystrica, 1999. 84 s.
- Habovštiak A.: *Prezývky obyvateľov obcí na Orave*. [W:] *I. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 5.–6. decembra 1967*. Red. V. Blanár – M. Majtán. Bratislava. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a Slovenská onomastická komisia pri Vedeckom kolégiu jazykovedy SAV 1968, s. 71–80 (rotaprint).
- Krištof Š.: *Živé obyvateľské mená*. [W:] *I. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 5.–6. decembra 1967*. Red. V. Blanár – M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a Slovenská onomastická komisia pri Vedeckom kolégiu jazykovedy SAV 1968, s. 64–70 (rotaprint).
- Krško J.: *Polyonymia chotárných názvov Muránskej doliny*. SR. 1996, 61, č. 3, s. 136–141.
- Machek A.: *Posměšné a škádlivé přezdívký obcí na Královédvorsku*. [W:] *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*. 1969, 10, s. 254–256.
- Opluštil A.: *Prezývky obyvateľov liptovských obcí*. [W:] *Zprávy Liptovského múzea z r. 1931–1932*, s. 28–32 a 56–62.
- Orlovský J.: *Gemerský nářečový slovník*. Martin, Osveta 1982, 423 s.
- Patrąś V.: *Sociolingvistické kontexty školských prezývok*. [W:] *Spoleczne zróżnicowanie współczesnej polszczyzny*. Pod red. S. Kani. Uniwersytet Szczeciński. Materiały Konferencyjne nr 26. Szczecin 1997, s. 97–108.
- Peřinka V.: *Veselé putovanie po Slovensku*. Praha 1934. Orbis.
- Svoboda J. a kol.: *Základní soustava a terminologie slovenské onomastiky*. [W:] ZMK. 1973, 14. 280 s.
- Šlais M.: *Přezdívký vesnic na Domažlicku*. [W:] *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*. 1968, 9, s. 55–58.
- Šrámek R.: *Problematika studie přezdívek obcí (na materiálu obcí z Moravy a Slezska)*. [W:] *Národopisné studie*. 1977, 14, s. 29–52.
- Uhlár V.: *Obyvatel'ské prezývky v Liptove*. [W:] *Kultúra slova*. 1993, 27, s. 277–282.
- Uhlár V.: *Najznámejšie prezývky obyvateľov obcí na Slovensku*. [W:] *Slovenská reč*. 1995, 60, č. 5–6, s. 302–306.

Summary

The paper deals with questions of group antroponyms (villages' by-names). We consider the relation among a by-name in general and a group antroponym, relation among an official ojkonymum and a group antroponym. We show a flying range of by-names in their sociometric connection in schemes. We pay attention to microstructural relations – polyonymy, polyreferences. We also point out the diverse degree of expression of group antroponyms and its formulation.

Streszczenie

Autor omawia przezwiska słowackie używane w niewielkich kręgach społecznych, które grupują się wokół jakiejś cechy czy charakterystycznej właściwości. Czynnikiem tworzącym takie skupienia czy pola semantyczne mogą być również wykładniki strukturalne. Przewziska te mają duży ładunek ekspresywny związany z wyraźną motywacją semantyczną.